

РЕЦЕНЗИЯ

на представените трудове за участие в конкурс
за академичната длъжност ДОЦЕНТ,

обявен от Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин” в брой 9 на ДВ от
02.02.2016 г. в професионално направление 2.1 Филология (история на българския език)

Рецензент: Проф. д-р Елка Мирчева

Кандидат: Гл. ас. д-р Ваня Ангелова Мичева

Ваня Мичева завършва специалност Българска филология в СУ „Св. Климент Охридски” през 1977 г. Цялото професионално и творческо развитие на д-р Мичева е свързано със Секцията за история на българския език към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин”, където през 1981 г. е назначена като *проучвател*. Последователно преминава през длъжностите *научен сътрудник III-I степен*, а от 2011 г. заема позицията *главен асистент*. През същата 2011 г. успешно защитава докторска дисертация на тема *Паратактични отношения в историята на българския книжовен език*, за което ѝ е присъдена научната степен *доктор по филология*.

В конкурса за академичната длъжност *доцент* за нуждите на Секцията за история на българския език, за която е единствен кандидат, д-р Ваня Мичева участва с две монографии – *Картината на света в езика на новобългарските дамаскини (2015)*, заявена като хабилитационен труд и *Паратактични отношения в историята на българския книжовен език (2013)*, която представлява разширен и преработен вариант на докторската ѝ дисертация. Кандидатката се представя и с 6 студии, 38 научни статии, от които 6 под печат. Посочила е участието си в 4 исторически речника, тясно свързани с работата на Секцията, както и със създадената в нея школа в областта на историческата лексикография. Завидните умения на Ваня Мичева като популяризатор на широк кръг научни знания в хуманитаристиката и уменията ѝ да представи достъпно сложна научна материя са представени в конкурса с внушително количество учебни помагала (6), както и повече от 70 научно-културни изяви в Радио „Христо Ботев”, телевизионни и радиопредавания. Значителен е броят на рецензиите (9), на персоналиите (16), на научнопопулярните статии (4). Посочен е и подробен списък на забелязаните цитирания.

Научната кариера на д-р Ваня Мичева е трайно свързана със СИБЕ и ИБЕ, където тя израства професионално. Първоначалният ѝ интерес е към историческия синтаксис. На тази тематика са посветени множество публикации, както и докторската ѝ дисертация, отпечатана като монография. На него няма да се спирам в тази рецензия, тъй като той е получил своята компетентна оценка при защитата на труда. Искам да подчертая обаче, че високо оценявам разширяването и допълването на изследването, предшествовало публикацията на монографията. Шест от представените публикации (1 студия - *Към историята на съюза НЪ в българския книжовен език* и 5 статии - *Съвместимост на паратактичните съюзи в езика на новобългарските дамаскини*; *Към историята на противопоставителните съюзи в книжовния български език*; *Към историята на паратактичните съюзи АЛА, АТО, АНО в книжовния български език*; *Лексемата лют в историята на българския книжовен език (семантични и синтактични наблюдения)*; *Разделителните съюзи в историята на българския книжовен език* са във връзка с дисертационния труд.

Второ и особено важно направление в научната дейност на кандидатката е лексикографската работа. Мичева е участник във всички исторически речници, изработени в Секцията като съавтор, редактор и научен секретар. В справка за научната дейност са споменати 4 лексикографски труда: *Старобългарски речник Т. I-II*, *Речник на книжовния български език на народна основа от XVII в. (по материал от Тихонравовия дамаскин)*, *Речник на Бдинския сборник*, *Речник на произведенията на Патриарх Евтимий*. Само в отпечатаните два от тях авторските статии доближават 400 стр. Като човек със скромни опит в речниковото дело, искам да подчертая, че съм категорично против подценяването на труда на лексикографа и свеждането му единствено до следването на утвърдена отдавна във времето концепция и до механично допълване на предварително зададен образец. Лексикографската работа е преди всичко творчески труд – сложен, трудоемък и неблагодарен, който отнема много време и сили и за съжаление по правило се споменава като „други дейности“ в подобни рецензии. За мене авторските дялове на д-р Ваня Мичева са равни на монографичен труд. Освен това авторско участие непременно трябва да се оцени по достойнство самоотвержената редакторска работа, в която тя не щади време и усилия. Несъмнен личен принос на кандидатката е изработването на принципино нова концепция за лексикографското представяне на съюзите и съюзните

средства. Познанията ѝ в областта на синтаксиса намериха оригинално приложение в новаторското представяне служебните думи в диахронни лексикографски трудове, което е неин авторски принос в палеославистиката. В Старобългарския речник, Речника на Тихонравовия дамаскин, Речника на произведенията на Патриарх Евтимий тяхното представяне е нейно дело.

През последните години д-р Мичева се насочи към една сравнително нова област в българското езиковедство – лингвокултурологията и голямата тема за картината на света, отразена в езика. Очертаването на нейните параметри за българския език в последно време е първостепенна задача на утвърдилата се българска школа в областта на етнолингвистиката. За разлика от повечето изследвания в тази област, които са насочени изключително към традиционната култура, Ваня Мичева се насочва към разкриването на динамиката на процесите и неизбежната исторически обусловена промяна на картината на българския език през вековете. Представената библиографска справка позволява да се проследи пътят, извървян от авторката и разработката на избрани концепти и концептосфери, която логично я води до създаването на заявения като хабилитационен труд *Картината на света в новобългарските дамаскини*.

Като отличен познавач на новобългарските дамаскини В. Мичева познава феномена „книжовен език на народна основа от XVII в.” и избира да изследва картината на света именно в новобългарските дамаскини, а този избор и ясно прокараното през цялото изследване схващане за приемствеността в историята на българския език насочват авторката към разкриване на постепенното изграждане на картината на света чрез анализ на най-важните културни концепти. В дамаскинската книжнина може да се очаква и най-съществената, при това заявено българска, промяна на картината на света по отношение на в голяма степен универсалната средновековна.

Избраният метод на анализ е комплексен – диахронен, съпоставителен, лексикосемантичен, контекстуален, а конкретният анализиран материал е повод за многобройни приносни и сами по себе си завършени анализи не единствено на лексикално, но и на морфологично, на синтактично и словообразователно равнище. Този съществен допълнителен акцент в предлаганата разработка надхвърля рамките на лингвокултурологичното проучване и определя монографията като принос в историческите езиковедски изследвания.

Същинската част на изследването е организирана в четири големи дяла, обособени от бинарните опозиции **добро/зло; горе/долу; светлина/тъмнина; свое/чуждо**. В оглавленията на всяка от тези глави не случайно обаче е използван многократно изразът „концептите от групата на...”. Разширявайки значително обхвата на своето проучване авторката разглежда още: под група **добро/зло** концептите **правда/грях** и **ляво/дясно**; под групата на **свое/чуждо** – концептите **вътре/вън, близо/далече**. Ваня Мичева избира да очертае картината на света в новобългарските дамаскини с помощта на анализа на концепти с различен характер (ценностни, времеви, социални), а освен това и с бинарни двойки с различно място в сложната йерархична система на концептите, на върха на която стои противопоставянето на сакрално и профанно.

Приведени и анализирани са множество примери от класическите старобългарски паметници, а като съпоставителен материал са привлечени съчиненията на Климент Охридски и Презвитер Козма. В раздела за старобългарското състояние има ценни наблюдения за изковаването на старобългарската терминология в светлината на лингвокултурологията.

Център на предлаганото проучване са новобългарските дамаскини. Използван е материал от различни типове дамаскински сборници. Всеки един от проучваните концепти е подробно анализиран в дамаскинската книжнина. Новият светоглед на българските книжовници от XVII в. започва от подхода на Дамаскин Студит и начина, по който той компилира и преработва класически византийски образци.

Извънредно високо оценявам анализираниите откъси от Климентовите слова, Житието на св. Петка на Патриарх Евтимий, Житието на Мария Египетска и пр. в дамаскинските им преработки. Именно тук най-ярко личи промяната в езиковата картина на света през XVII в. Съзнателното търсене на ясен и достъпен изказ, обилно добавените вставки с изключително нравоучително съдържание, непрестанният стремеж към проповядване на християнските ценности на ниво битово поведение не прави средновековния сюжет профанен, а дава възможност дамаскинарите да привнесат в текста ценностите на своето време. Именно това става повод за появата на новите черти в картината на света в новобългарските дамаскини. Тя остава в рамките на християнската аксеология, но в многобройните предупреждения към вярващите да се въздържат от непристойно

поведение в книжнината си пробиват път и някои следи от архетипни религиозни представи, както и ритуали от традиционната култура.

Авторката прави многобройни ценни лингвистични изводи, между които е постепенното надделяване на определени лексеми, появата на нови композита, появата на нови словообразователни тенденции, навлизането на турска лексика.

Монографичното изследване на Ваня Мичева има всички качества на хабилитационен труд и представлява принос едновременно в областта на лингвокултурологията и в историята на българския език. Направени са многобройни частни научни приноси в областта на историческата лексикология, синтаксиса, словообразуването и теминообразуването.

На картината на света в различни етапи от историята на българския език са посветени още 7 публикации на Ваня Мичева – студията *Библейските лингвокултурни концепти **добро и зло** в езика на новобългарските дамаскини* и статиите *Концептът **грях** в езика на новобългарските дамаскини*, *Лингвокултурните концепти **горе и долу** в езика на новобългарските дамаскини*, *Лингвокултурният концепт **добро** в Житието на св. Петка от Патриарх Евтимий*, *Концептите **стар и млад** в историята на българския книжовен език*, *Концептите **светлина и тъмнина** в езика на новобългарските дамаскини*, *Концептът **болест** в езика на новобългарските дамаскини*. Само част от тях присъстват като проблеми в хабилитационния труд. Последните две заглавия дават заявка, че изследванията на д-р Мичева в тази насока ще продължат и занапред.

Проблемите на историческия синтаксис са постоянна тема в научното творчество на д-р Ваня Мичева. Вече имах възможност да отбележа дисертационния ѝ труд и тематично свързаните с него 1 студия и 5 статии, но извън тях остават още 9 публикации, в центъра на които отново са проблеми на синтаксиса в диахронен план. Съобразно особеностите на изворовия материал авторката избира подход, който да представи по най-добър начин основните въпроси, чието разрешаване допринася за характеристиката на отделни произведения или типове съюзни средства в историята на българския език в широки хронологични граници – от произведения на старобългарската книжнина като Пространните жития на св. Кирил и св. Методий (*Комуникативни типове изречения в*

езика на *Пространните жития на Кирил и Методий*) през знакови среднобългарски ръкописи като Бдинския сборник (*Разделителните съюзи в Бдинския сборник от 1360 г.*; *Причинните съюзи и съюзни думи в Бдинския сборник*), през Софийската книжовна школа от XVI в. (*Особености на паратаксиса в Житието на св. Георги Нови Софийски*) до новобългарските дамаскини (*Паратактични отношения в езика на новобългарските дамаскини*).

Специално искам да подчертая няколко разработки, в центъра на които са типове съюзи и съюзни средства (*Съюзът ТА в историята на българския език*; *Резултативните съюзи в историята на българския книжовен език*; *Съчинителните съюзи в историята на българския език*), както и да открия студията *Лингвокултурни аспекти в проучването на историческия синтаксис*, която сред редките научни трудове, в които към синтактични феномени в историята на българския език се прилага лингвокултурологичен подход. Изследването води до извънредно интересни заключения, че изборът на съчинителните връзки в средновековните текстове е подчинен на спецификата на текста. Оригинално обяснение намират съюзи с необичайна семантика и уникални езикови явления в *Пространните жития*, *Бдинския сборник* и *Тихонравовия дамаскин*. Възпитаник на българската школа по исторически синтаксис, създадена и развита в Секцията за история на българския език от Ангелина Минчева, Екатерина Дограмаджиева, Румяна Златанова, Ваня Мичева днес е сред броящите се на пръсти учени палеослависти не само у нас, но и по света, които работят тази проблематика.

Сериозно място в научните изследвания на д-р Ваня Мичева представлява изясняването на семантиката и развоя в семантичната структура на старобългарската лексика. Резултатите са изложени в серия приносни проучвания – *Солта в българския книжовен език и култура*; *Постът в историята на българския език и култура*; *Лексемите с корен -благ- в историята на българския език*; *Лексемата София в историята на българската култура и език*; *Социокултурни промени в лексиката за блудство*; *Лексемите с корен -прав- в историята на българския книжовен език*. Словесната реализация на реалиите, както и семантиката на словообразователните гнезда е разгледана в историческия развой на българския език. Всяка една от тези публикации представлява принос в областта на българската историческа лексикология.

Четири от рецензираните труда са посветени на анализ на етапи от вековното развитие на говоримия и книжовния български език (*История на българския език до XIV в.*; *История на българския език от 1396 до 1878 г.*; *История на българския език след Освобождението през 1878 г.*; *Обща характеристика на историята на българския език от възникването му до Освобождението през 1878 г.*). Те представят своята авторка като задълбочен изследвач със свой собствен подход и интерпретация на проблемите около формирането на българския народностен език, на успоредното съществуване на различни писмени системи. Лансирана е собствена авторова идея за причините за разволя към аналитизъм в българския език. Тук могат да бъдат отнесени и анализите за приноса на Славянските първоучители и на Климент Охридски към формирането на старобългарския книжовен език.

Дългогодишната работа върху Речника на Тихонравовия дамаскин става причина за специалния интерес на авторката към своеобразната смес от *Диалектно и книжовно в езика на новобългарските дамаскини*.

Задълбочените познания на д-р Ваня Мичева както в областта на историята на българския език, така в историята на славянската филология я водят до създаването на две студии, посветени на *Приноса на В. И. Ламански в развитието на българистиката* и *Българистични проблеми в творчеството на академик Д. С. Лихачов*, които представят техните изследвания в парадигмата на днешното развитие на славистиката и българистиката и дават актуална оценка на новаторските им идеи.

Значителен брой от публикациите на кандидатката (6) за замислени като обзорен преглед на постигнатите резултати от натрупаните изследвания на дамаскинската книжнина, както и на формираната се през годините школа по историческа лексикография в Секцията за история на българския език към Института за български език, на която д-р Мичева е ученик и последовател, а заедно с това и един от най-ярките представители. Появата на: *Старобългарският речник, том първи*; *Речник на книжовния български език на народна основа от XVII в.*; *Проучвания на новобългарските дамаскини в Института за български език – традиции и постижения*; *Институтът за български език – център за историческа лексикография и лексикология*; *Историческите речници в Института за български език към БАН – постижения и перспективи*; *Българската и руската лингвистика на*

границата между две хилядолетия – точки на пресичане. Българо-руски проект „Речник на книжовния български език на народна основа от XVII в.” цели да представи и популяризира постигнатото и да запознае научната общественост с оригиналните приноси на старобългаристите от Секцията.

Цялостното представяне на дейността на д-р Мичева няма да е пълно без отбелязването на създадените помагала за нуждите на средното образование. *Речник на трудните думи и изрази в литературата от 4. до 9. клас; Нови анализи на литературни творби (8., 9., 10. Клас); Христоматия. Старобългарска литература; Старогръцки легенди и митове* стоят извън тясно научните проблеми, но добавят своеобразен акцент към цялостната представа за многопосочните интереси и чисто възрожденския просветителски дух на един учен, който не остава затворен в «чистата» лингвистика, а е готов да сподели познанията си в областта на хуманитаристиката с широка четяща аудитория.

Привършвайки настоящата рецензия ще отбележа още участието на кандидатката в множество научни проекти, доклади на научни форуми, публикувани персоналии и рецензии.

Прегледът и оценката на материалите, с които гл. ас. д-р Ваня Мичева участва в конкурса за *доцент* по история на българския език в Секцията за история на българския език към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин” показва, че те отговарят на всички изисквания за заемане на тази академична длъжност. Ваня Мичева е завършен учен със забележимо присъствие и солидни приноси в историческия синтаксис, лингвокултурологията, семантиката, историческата лексикология и лексикография.

Всичко това ми дава основание убедено да препоръчам на членовете на научното жури да гласуват положително за присъждането на академичната длъжност *доцент* на гл. ас. д-р Ваня Ангелова Мичева.

03.05.2016 г.

Член на научното жури:
(проф. д-р Елка Мирчева)